

ДО ПИТАННЯ ПРО ОПОДАТКУВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ

СЕРГІЙ ЮШКО,

канд. екон. наук, доцент кафедри
фінансів, Харківський національний
економічний університет
ім. Семена Кузнеця

Стаття присвячена особливостям оподаткування заробітної плати в Україні, стягнення з неї обов'язкових платежів до соціальних фондів. Особлива увага в дослідженні приділяється заходам, прийнятим державою у контексті пошуку шляхів виведення заробітної плати з тіні та оцінці їх ефективності.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, внески до державних цільових соціальних фондів, військовий збір, навантаження на фонд оплати праці, податкове навантаження; ухилення від оподаткування.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Заробітна плата є одним з основних джерел доходів домогосподарств України, проте питання її оподаткування та стягнення інших обов'язкових платежів і внесків зачіпають інтереси не лише окремих фізичних осіб, а й значною мірою – роботодавців: фонд оплати праці найманих працівників виступає об'єктом обкладання внесками до фондів соціального страхування, а також бюджету та державних цільових фондів, для яких нарахована заробітна плата окремих працівників або фонд заробітної плати усіх зайнятих на підприємстві (в установі, організації) осіб є важливим (для цільових фондів – найвагомішим) джерелом їх формування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ. МЕТА СТАТТІ

Проблемними аспектами оподаткування заробітної плати найманих працівників та стягнення внесків до державних цільових фондів займалися такі вчені, як О. Кононенко [5], О. Кузнецов [6], В. Мельник [7], А. Соколовська [8], К. Швабій [9] та інші. В своїх роботах науковці досліджують історію оподаткування заробітної плати найманих працівників, вивчають наявний зарубіжний досвід, аналізують порядок та умови формування державних соціальних фондів, визначають нюанси стягнення податків і внесків з заробітної плати, особливості застосування податкових пільг та послаблень.

Не зважаючи на проведені дослідження окресленого питання, українське податкове законодавство та законодавство з питань формування державних соціальних фондів є надзвичайно динамічним, що вима-

гає від науковців необхідності знову і знову повертатися до названої проблеми з метою обґрунтування та усвідомлення змін та нововведень, які впроваджуються, надання їм якісної оцінки та визначення ступеня впливу на усіх заціплених осіб.

Метою даної статті є визначення сучасного рівня обкладання заробітної плати найманих працівників податками, внесками та іншими обов'язковими платежами і встановлення ступеня його обґрунтованості; визначення основних заходів, які приймаються державою у напрямі скорочення тіньових схем нарахування і виплати заробітної плати робітникам; обґрунтування сутності, переваг та недоліків нововпровадженого підходу щодо надання роботодавцям можливості застосування зниженої ставки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за умови виконання встановлених вимог.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Заробітна плата найманих працівників виступає об'єктом оподаткування та стягнення внесків до соціальних фондів. Так, на сьогоднішній день з доходів працівників утримується податок на доходи фізичних осіб, військовий збір і єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; за рахунок роботодавця нараховується і сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Податок на доходи фізичних осіб сплачується за ставками 15% – для доходу у межах 10-кратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої станом на 1 січня звітного податкового року, 20% – для доходу,

що перевищує зазначену граничну величину. Військовий збір стягується за ставкою 1,5%, базова ставка єдиного соціального внеску з працівників становить 3,6%. Ставка єдиного соціального внеску для роботодавців залежить від класу виробничого ризику, до якого віднесена їх діяльність, і становить від 36,76 до 49,7%. Наприклад, діяльність політичних і релігійних організацій віднесена до першого класу професійних ризиків, і по ній встановлена ставка 36,76%; виробництво годинників і фотографічного устаткування – до тридцятого класу і ставка внеску становить вже 37,6%; найвища ставка (49,7%) встановлена для такого виду

діяльності, як видобуток кам'яного вугілля (крім відкритого видобутку) [1, 3, 4].

Здійснимо розрахунки обкладання обов'язковими платежами заробітної плати, нарахованої у таких розмірах:

- 1) мінімально встановленої державою величини (1378 грн з вересня 2015 р [2]);
- 2) середньої по Україні заробітної плати (3975 грн за січень-серпень 2015 року [10]);
- 3) десяти мінімальних заробітних плат;
- 4) десяти середніх заробітних плат по Україні;
- 5) п'ятдесяти середніх заробітних плат по Україні (табл. 1).

Таблиця 1

РІВЕНЬ ОПОДАТКУВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ (З УРАХУВАННЯМ ПЛАТЕЖІВ ДО СОЦІАЛЬНИХ ФОНДІВ) (СТАНОМ НА ЛИСТОПАД 2015 Р.)

Показники	Величина нарахованої заробітної плати, грн				
	1 378	3 975	13 780	39 750	198 750
Сума утриманого податку на доходи фізичних осіб, грн	107,91	574,79	2 047,78	7 172,33	38 972,33
Сума утриманого внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, грн	49,61	143,10	496,08	843,34	843,34
Сума утриманого військового збору, грн	20,67	59,63	206,7	596,25	2981,25
Заробітна плата до виплати працівникові на руки, грн	1 199,81	3 197,48	11 029,44	31 138,08	155 953,08
Частка податків та обов'язкових платежів у нарахованій заробітній платі	12,93	19,56	19,96	21,67	21,53
Відношення заробітної плати, належної до виплати на руки, до нарахованої заробітної плати, %	87,07	80,44	80,04	78,33	78,47

Як бачимо, для мінімальної заробітної плати оподаткування є найнижчим – співробітник отримує на руки 87,07 % нарахованої йому суми. З середньої зарплати утримується вже 19,56 % і призначена до отримання на руки сума зменшується до 80,44%. Підвищення податкового навантаження в даному випадку пояснюється тим, що для доходу в межах 1710 грн (прожитковий мінімум на працездатну особу станом на 1 січня звітного року, помножений на 1,4 та округлений до найближчих 10 грн) діє право співробітника скористатися податковою соціальною пільгою: економія від її застосування становить в 2015 р. для типового випадку 91,35 грн. З нарахованого доходу 1710,01 грн, податок сплачується уже в повній сумі. Як результат, виникає узаконений парадокс: сума податку з доходу 1710 грн становить 155,92 грн, а з доходу, на одну копійку більше, – 1710,01 – вже 247,27 грн, що, безумовно, нелогічно.

З таблиці можна побачити зростання загального податкового навантаження для зарплат, що переви-

щують десятикратний рівень мінімальної заробітної плати. Проте таке зростання відбувається до певної межі: загальний рівень оподаткування доходу в сумі 198750 грн є уже пропорційно нижчим, ніж оподаткування суми доходу у розмірі 39750 грн: 21,53 % проти 21,67 %. Такий стан речей, з одного боку, пов'язаний з тим, що сума такого перевищення обкладається податком на доходи фізичних осіб за підвищеною ставкою – 20 %, а з іншого боку, утримання єдиного соціального внеску зі співробітників здійснюється в межах сімнадцяти прожиткових мінімумів на працездатну особу. Іншими словами, з зарплати 23426 грн (починаючи з вересня 2015 р.) і будь-якої іншої, більше цієї величини, утримується фіксована сума – 843,34 грн.

Розширимо межі наших розрахунків та продемонструємо рівні обкладання заробітної плати працівників, нарахованої у будь-яких можливих розмірах, податками, обов'язковими внесками і зборами, сформувавши відповідні діапазони оподаткування (стягнення внесків) (табл. 2).

Таблиця 2

**РІВЕНЬ ОБКЛАДАННЯ ПОДАТКАМИ, ОБОВ'ЯЗКОВИМИ ВНЕСКАМИ І ЗБОРАМИ ДОХОДІВ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ФОРМІ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ, % (СТАНОМ НА ЛИСТОПАД 2015 Р.)**

Податки, обов'язкові внески і збори, що утримуються із заробітної плати працівників	Сума нарахованої заробітної плати, грн			
	[1378,00; 1710,00]	[1710,01; 12634,86]	[12634,87; 23426,00]	[23426,01; ∞]
Податок на доходи фізичних осіб	[7,83; 9,12]	14,46	[14,46; 20,00]	
Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	3,6			[3,6; 0,0]
Військовий збір	1,5			
Сумарний рівень обкладання заробітної плати податками і обов'язковими платежами	[12,93; 14,22]	19,56	[19,56; 21,78]	[21,78; 21,5]

Отже, представлені у табл. 2 розрахунки стосуються обкладання обов'язковими платежами заробітної плати, нарахованої у діапазоні від мінімального, затвердженого чинним законодавством рівня, до будь-якого нескінченно великого розміру. Як бачимо, не зважаючи на офіційно встановлені ставки податків, зборів та обов'язкових внесків, що утримуються із заробітної плати працівників, через пільги та окремі особливості стягнення даних платежів, їх реальні ставки відрізняються від базових. При цьому найнижчий рівень обкладання заробітної плати податками, внесками і зборами стосується мінімальної заробітної плати; найвищий – зарплати в сумі 23426 грн, що відповідає сімнадцяти прожитковим мінімумам на працездатну особу; подальше зростання заробітку працівників веде до поступового скорочення податкового навантаження на зарплату – аж до рівня 21,5 %.

Як результат, норма, прийнята законодавцем, що мала на меті стимулювання роботодавців до

підвищення заробітків їх співробітників, виведення їх із тіні, призвела до того, що фізичні особи з більш низькими доходами, змушені навіть більшою мірою (пропорційно доходам) брати участь у наповненні бюджету та державних цільових позабюджетних фондів, нести необґрунтовано більш високий податковий тягар. Це тим більш несправедливо, враховуючи, що середня зарплата по країні в 5,9 рази нижче величини, з якої не утримується єдиний соціальний внесок, а доходи, що перевищують зазначені 23426 грн, отримують одиниці.

Нарахування на фонд заробітної плати, що здійснюються суб'єктами господарювання, є, як було зазначено вище, теж досить суттєвими. Визначимо, яким буде співвідношення між чистою заробітною платою, що підлягає виплаті співробітникам на руки, і загальною величиною нарахованих і утриманих із заробітної плати податків та обов'язкових платежів до соціальних фондів (табл. 3).

Таблиця 3

**СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ ЗАРОБІТНОЮ ПЛАТОЮ, ЩО ПІДЛЯГАЄ ВИПЛАТІ
СПІВРОБІТНИКАМ НА РУКИ, І СУМОЮ НАРАХОВАНИХ І УТРИМАНИХ
ІЗ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ ДО СОЦІАЛЬНИХ ФОНДІВ***

Показники	Величина нарахованої заробітної плати, грн				
	1378	3975	13780	39750	198750
Заробітна плата до виплати на руки працівникам, %	63,65	58,80	58,51	64,37	75,20
Податки і платежі до соціальних фондів, %	36,35	41,20	41,49	35,63	24,80

* розрахунки проведені для виду діяльності, віднесеного до 5 класу виробничих ризиків на виробництві (ставка єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування 36,8%)

Дані табл. 2 свідчать про те, що тоді як для мінімальної заробітної плати співвідношення між

зарплатою, що підлягає виплаті на руки, і сумою нарахованих і утриманих з неї податків і внесків до

соціальних фондів складає 64,28: 35,72, для середнього по Україні рівня зарплати воно змінюється в бік зменшення чистої зарплати, що залишається у розпорядженні співробітників, до величини 58,8%, то з подальшим зростанням заробітної плати частка податків і платежів до соціальних фондів ще більше зменшується, поступово наближаючись для особливо високих заробітків до рівня 21,5 %. Це пов'язано з тим, що нарахування обов'язкових внесків із заробітної плати до соціальних фондів здійснюється в межах встановленої державою максимальної величини 17 прожиткових мінімумів (23 426 грн для вересня 2015 р). Як результат, підтверджується відзначена вище тенденція: з підвищенням суми нарахованих співробітникам доходів їх оподаткування, з урахуванням платежів до соціальних фондів, знижується.

Високий рівень оподаткування заробітної плати штовхає роботодавців до приховування частини доходів їх співробітників. Компромiс між державою і господарюючими суб'єктами з даного питання до поки не знайдений. При цьому держава постійно шукає шляхи для врегулювання ситуації. Основні заходи, що були прийняті, полягають у такому:

1) відмова від прогресивної шкали оподаткування заробітної плати у 2004 р і перехід до оподаткування за єдиною (до 2007 р. 13%, а з 2007 до 2010 р – 15%) пропорційній ставці;

2) встановлення максимальної величини доходу співробітників, з якого стягуються платежі до соціальних фондів (17 прожиткових мінімумів на сьогоднішній день);

3) встановлення прямого зв'язку між сумами внесків до Пенсійного і соціальних фондів та подальшими виплатами з таких фондів;

4) повноцінне включення до страхового стажу для призначення пенсійних і соціальних виплат лише місяців, розмір нарахованих та сплачених внесків в яких становить не менше мінімального страхового внеску;

5) запровадження з 2015 р обов'язку для роботодавців сплачувати єдиний соціальний внесок зі співробітників, для яких займане ними місце роботи є основним, в сумі не нижче добутку мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством, і базової ставки внеску відповідно до класу професійних ризиків на виробництві;

6) посилення відповідальності за порушення у сфері трудового законодавства;

7) запровадження нового механізму стимулювання господарюючих суб'єктів за забезпечення офіційного підвищення доходів зайнятим у них особам шляхом надання права на застосування зниженої ставки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Детально зупинимось на останній складовій, розглянемо її суть та умови застосування. Отже, вимоги, які пред'являються до претендентів на застосування зниженої ставки єдиного соціального внеску, полягають у наступному:

1) база нарахування єдиного соціального внеску в розрахунку на одну застраховану особу повинна збільшитися не менш, ніж на 20 % порівняно з 2014 роком;

2) після застосування понижуючого коефіцієнта платіж на одну застраховану особу повинен скласти не менше його минулорічної величини;

3) кількість застрахованих осіб у звітному періоді не може збільшитися більш, ніж удвічі у порівнянні з числом застрахованих в 2014 р [3].

Для перевірки ступеня дієвості запропонованого механізму ми розглянули особливості його реалізації на прикладі. При цьому ми виходили з того, що в 2014 р. підприємство нараховувало своїм співробітникам середню зарплату в розмірі 1280 грн, що на 5 % вище від її офіційного мінімального рівня і дозволяє продемонструвати контролюючим органам наявність різниці в кваліфікації співробітників, а відповідно оплаті їх праці.

Конкретний розмір економії, на який може розраховувати підприємство в частині сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування відповідно до умов нашого прикладу продемонструємо нижче (табл.4).

Як бачимо, величина економії зі сплати єдиного внеску від застосування зниженої ставки може скласти від 16,7 до 60%. Підприємства, що збільшили доходи з розрахунку на одного співробітника менш, ніж на 20%, правом економії скористатися не можуть (перший рядок табл. 4). Аналогічно збільшена більш, ніж в 2,5 рази база для обчислення єдиного соціального внеску (два останні рядки табл. 4) не дозволяє заощадити більше 60% – даний її розмір є гранично можливим.

ЕКОНОМІЯ ПО СПЛАТІ ЄДИНОГО ВНЕСКУ НА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ, ОТРИМАНА У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОНИЖУЮЧОГО КОЕФІЦІЄНТА ДО БАЗОВОЇ СТАВКИ¹

База нарахування єдиного соціального внеску ² , грн		Зміна бази нарахування єдиного соціального внеску в 2015 р., разів	Величина єдиного соціального внеску ² , грн		Розмір економії ²	
2014 р.	звітний місяць 2015 р.		за базовою ставкою	за зниженою ставкою	грн	%
1280	1408	1,10	518,14	518,14	0,00	0,0
1280	1536	1,20	565,25	471,04	94,21	16,7
1280	1600	1,25	588,80	471,04	117,76	20,0
1280	1920	1,50	706,56	471,04	235,52	33,3
1280	2560	2,00	942,08	471,04	471,04	50,0
1280	3200	2,50	1177,60	471,04	706,56	60,0
1280	3840	3,00	1413,12	565,25	847,87	60,0
1280	6400	5,00	2355,20	942,08	1413,12	60,0

¹ – розрахунки проведені для виду діяльності, віднесеного до 5 класу виробничого ризику на виробництві (ставка єдиного соціального внеску 36,8%)

² – у розрахунку на місяць на одну застраховану особу.

Відзначимо також, що менеджмент підприємства легко продемонструє керівнику й іншу сторону впровадження такого заходу: сума податків і соціальних внесків в загальній сумі виділених на зарплату, податки і внески коштів, зростає в залежності від конкретних умов на 2,5-10,2%. Це стосується ситуацій збільшення бази для справляння єдиного соціального внеску в межах 1,2-2,5 рази; в таких же межах скоротиться питома вага чистої заробітної плати. На нашу думку, такий рівень втрат є цілком прийнятним і приблизно відповідає розмірові плати за переказ грошових коштів власника до сфери офіційного грошового обігу та отримання співробітниками підприємства повноцінного доступу до матеріальних благ системи соціального страхування та пенсійного забезпечення. Недоліками даного механізму є його частково дискримінаційний характер: суб'єкти, які не застосовували

раніше будь-яких схем уникнення оподаткування та нараховували виключно офіційні доходи своїм співробітникам, не зможуть скористатися його перевагами: у них просто відсутні кошти для підвищення зарплати на додаткові 20%, а тим паче немає можливості скористатися максимальним понижуючим коефіцієнтом – для цього база нарахування єдиного соціального внеску має зрости в 2,5 рази у порівнянні з 2014 роком. Економічна криза, зниження реальних доходів кінцевих споживачів також не сприяють цьому. Не стимулюватиме підприємців до переходу на запропоновану схему відсутність стабільності в законодавстві, впевненості в тому, що запропоновані понижуючі коефіцієнти не будуть у будь-який момент скасовані одним розчерком пера законодавця. Як відомо, з 2016 р максимальний понижуючий коефіцієнт до ставки складе вже 0,6 замість нинішнього 0,4.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На підставі проведеного дослідження ми доходимо таких висновків:

1. Недосконалість механізму оподаткування заробітної плати, утримання та нарахування внесків до соціальних фондів призвели до порушення принципу соціальної справедливості: особи з більш низькими доходами змушені нести на собі підвищений податковий тягар, віддаючи більшу частину своїх доходів для формування бюджету та позабюджетних цільових фондів.

2. Окремі заходи, що приймаються державою в контексті зниження навантаження на фонд заробітної плати, залишаються недостатньо ефективними, не стимулюючи належним чином роботодавців відмовлятися від таких, що стали звичними, «конвертних зарплатних виплат».

3. Новий механізм, запропонований законодавцями в контексті врегулювання проблеми тіньових розрахунків по заробітній платі, після його незначного удосконалення з метою забезпечення учасникам системи соціального страхування однакових стартових умов зможе стати по-справжньому дієвим за умови гарантування його незмінності протягом тривалого періоду часу і чіткого дотримання державою взятих на себе зобов'язань.

4. Мінливість державної соціальної політики, відсутність належної справедливості в розподілі коштів громадських фондів є глибинними причинами, через які проблема тіньових заробітків не вирішена й досі. Тільки створення прозорої та обґрунтованої системи соціального та пенсійного страхування, яка б працювала, забезпечуючи належну соціальний захист застрахованих осіб, а не була декларативною, дозволить наблизитися до врегулювання даного питання.

Враховуючи взятий Україною курс на приєднання до Європейської спільноти, у подальших дослідженнях пропонується вивчити досвід країн-учасниць цього економічного і політичного союзу у контексті оподаткування доходів фізичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Податковий** кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-7/print1382684577602477>.
2. **Закон** України «Про державний бюджет на 2015 рік» від 28.12.2014 № № 80-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.
3. **Закон** України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
4. **Постанова** Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності» від 08.02.2012 р. № 237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/237-2012-p/page>.
5. **Кононенко О.** Зарплата-2015: організація обліку на підприємстві // Все про бухгалтерський облік. – 2015. – № 20. – С. 6-12.
6. **Кузнецов О. В.** Особливості сучасної британської податкової системи // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 102-113.
7. **Мельник В. М.** Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб: можливості зростання // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 38-48.
8. **Соколовська А.М.** Реформа єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні // Фінанси України. – 2015. – № 7. – С. 7-23.
9. **Швабій К.І.** Регулятивна ефективність податку на доходи фізичних осіб в Україні // Фінанси України. – 2013. – № 4. – С. 27-44.
10. **Офіційний сайт** Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Статья посвящена особенностям налогообложения заработной платы в Украине, взимания с нее обязательных платежей в социальные фонды. Особое внимание в работе уделяется мерам, принимаемым государством в контексте поиска путей выведения заработной платы из тени, оценке их эффективности.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, взносы в государственные целевые социальные фонды, военный сбор, нагрузка на фонд оплаты труда, налоговая нагрузка; уклонение от налогообложения.

The article is devoted to the peculiarities of taxation the salary in Ukraine, collecting of obligatory payments to social funds from it. The author pays particular attention to the measures taken by the state in the context of finding ways to eliminate salaries out of the shadows and to the assessment of their effectiveness.

Key words: individual income tax, contributions to the state social funds, military duty, the burden of the payroll tax; tax evasion.